

POLSKIE PODZIEMIE NIEPODLEGŁOŚCIOWE 1944–1956



MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA

LUBLIN 2015

Recenzenci: Katarzyna Cegieła, Karolina Kolbuszewska, dr Paweł Naleźniak, Grzegorz Nawrot, Małgorzata Żuławnik

Opracowanie: Agnieszka Jaczyńska, Sławomir Poleszak

Wprowadzenie: Sławomir Poleszak

Wybór i opracowanie źródeł: Agnieszka Jaczyńska, Sławomir Poleszak

Biogramy: Sławomir Poleszak

Tablica synchronistyczna: Sławomir Poleszak

Słownik pojęć: Agnieszka Jaczyńska

Scenariusze lekcji: Michał Durakiewicz, Agnieszka Jaczyńska, Agnieszka Skura, Krzysztof Styczyński

Bibliografia: Agnieszka Jaczyńska, Sławomir Poleszak

Karty, wybór: Agnieszka Jaczyńska; opracowanie fotografii: Anna Łukasik

Redakcja: Krzysztof Gajowiak

Projekt graficzny okładki płyty: Magdalena Śladecka

Projekt graficzny: Krzysztof Findziński, Tomasz Ginter, Magdalena Śladecka

Redakcja techniczna: Magdalena Śladecka

Skład: „Bez Erraty” Zbigniew Dyszczyk

Druk:

Na okładce: Żołnierze oddziału DSZ-WiN ppor. Leona Taraszkiewicza „Jastrzębia”, pow. Włodawa, zima 1945/1946 r.

Na płycie DVD: *Ostatni...* Scenariusz Tadeusz Doroszuk, Adam Sikorski, reżyseria Adam Sikorski, 2006 r., 23'00”.

Produkcja – Telewizja Polska SA Oddział w Lublinie, współpraca – Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie

© Copyright by Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2015

ISBN 978-83-7629-775-0

SPIS TREŚCI

Omówienie zawartości teki	4
Scenariusze lekcji	6
Przykładowe tematy esejów	21
Bibliografia dla nauczyciela	22

OMÓWIENIE ZAWARTOŚCI TEKIU

Przekazujemy Państwu „Tekę edukacyjną IPN” *Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956*, która jest rezultatem naszej wieloletniej pracy badawczej i edukacyjnej. Uznaliśmy, że dzięki doświadczeniom zdobytym przy tworzeniu *Atlasu polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, a także wystawy „*Zapłute karły reakcji*”. *Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956* oraz wieloletnim badaniom naukowym prowadzonym w lubelskim Biurze Edukacji Publicznej jesteśmy gotowi, aby opracować materiały edukacyjne, które pomogą nauczycielom realizować trudną do omówienia w warunkach szkolnych problematykę polskiego podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956. Jest to jeden z kluczowych tematów związanych z reakcją i postawami społeczeństwa polskiego wobec nowej rzeczywistości politycznej, która kształtowała się po zakończeniu II wojny światowej. Jednocześnie jego wielowątkowość oraz złożoność struktur i celów stawianych sobie przez formacje tworzące polskie podziemie niepodległościowe, ogromny ładunek emocjonalny wynikający z tragicznego losu „Żołnierzy Niezłomnych”, a także istniejące kontrowersje nie ułatwiają nauczycielom realizacji tych zagadnień w czasie zajęć szkolnych.

Ponieważ treści dotyczące historii po 1918 r. realizowane są w szkołach ponadgimnazjalnych w ramach przedmiotów historia (poziom podstawowy i rozszerzony) oraz historia i społeczeństwo, przygotowana przez nas „Tekę” jest przeznaczona właśnie dla tego poziomu nauczania.

Temat chcieliśmy ująć możliwie syntetycznie, a jednocześnie umieścić różnorodne informacje i materiały, umożliwiające spojrzenie z wielu perspektyw. Mamy nadzieję, że dzięki temu korzystającym z „Teki” uda się uniknąć uproszczeń, o które nietrudno przy tym zagadnieniu.

W skład „Teki” wchodzi następujące elementy:

1. Materiały dla nauczyciela

• *Scenariusze lekcji*

Przygotowaliśmy pięć przykładowych scenariuszy lekcji przeznaczonych do realizacji na zajęciach z historii (oba poziomy) oraz historii i społeczeństwa. Ich autorami są pracownicy OBEP IPN w Lublinie oraz nauczyciele praktycy. Tematy scenariuszy opracowano tak, aby pokazać genezę tego ruchu, jego różnorodność, zarówno pod względem idei, jak i struktury organizacyjnej, losy tych, którzy zaangażowali się w konspirację antykomunistyczną, oraz stosunek władz komunistycznych do podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956.

• *Przykładowe tematy esejów*

To propozycja kilku tematów, dzięki którym można sprawdzić, w jakim stopniu uczniowie opanowali materiał, szczególnie w przypadku realizacji rozszerzonego kursu historii.

• *Bibliografia dla nauczyciela*

Zawiera, naszym zdaniem, najważniejsze, a jednocześnie przydatne w praktyce szkolnej publikacje na temat polskiego podziemia niepodległościowego lat 1944–1956. Wśród nich znajdują się przydatne propozycje książkowe, filmowe oraz adresy portali internetowych, które ułatwią pracę i pomogą uatrakcyjnić zajęcia szkolne.

2. Materiały dla ucznia

• *Wprowadzenie*

To tekst o charakterze popularnonaukowym, którego zadaniem jest przybliżenie zagadnienia polskiego podziemia niepodległościowego z lat 1944–1956 w kontekście ówczesnych wydarzeń politycznych. Uczniowie znajdą w nim najistotniejsze informacje dotyczące genezy, struktury oraz aktywności zbrojnej podziemia antykomunistycznego. Ponadto będą mogli porównać podstawy ideowe poszczególnych jego nurtów oraz ich programy dla wolnej Polski. Istotnym elementem tego tekstu są też informacje dotyczące ujęcia tego zagadnienia we współczesnej historiografii (to cenny materiał dla uczniów zamierzających zdawać historię na egzaminie maturalnym).

• *Biogramy*

Zostały tu przedstawione życiorysy 56 osób zaangażowanych w działalność polskiego podziemia niepodległościowego. Staraliśmy się dobrać je tak, aby reprezentowały one wszystkie nurty podziemia oraz obszary jego działalności. Sądzimy, że materiał ten pozwoli na ukazanie dziejów podziemia antykomunistycznego przez przy-

mat losów ludzi zaangażowanych w jego działalność, a także ułatwi nauczycielom prowadzenie zajęć z historii regionalnej.

- **Tablica synchronistyczna**

Obejmuje najważniejsze fakty związane z powstaniem i działalnością polskiego podziemia niepodległościowego w latach 1944–1956. Pokazano je na tle wydarzeń na świecie oraz w kontekście tworzenia i działalności podziemia antykomunistycznego na innych obszarach Europy Środkowo-Wschodniej.

- **Wybór źródeł**

Są to, naszym zdaniem, najważniejsze źródła do dziejów podziemia antykomunistycznego w Polsce. Staraliśmy się, aby oddawały one różnorodność zjawiska. Większość z nich to materiały wytworzone przez samo podziemie; przyjęliśmy takie rozwiązanie, ponieważ właśnie podziemiu poświęciliśmy niniejszą „Tekę”. Mniej zamieściliśmy dokumentów wytworzonych przez komunistyczny aparat terroru zwalczający podziemie. Większość źródeł publikujemy ze skrótami, zaznaczonymi nawiasem kwadratowym. Kilka zamieściliśmy w pełnym brzmieniu, ze względu na ich wagę. Niektóre z wybranych źródeł zostały wykorzystane w scenariuszach lekcji. O pracy z innymi proponowanymi dokumentami będzie decydował nauczyciel.

- **Słownik pojęć**

To element niezwykle istotny z punktu widzenia posługiwania się przez uczniów fachowym nazewnictwem. Wybrane pojęcia ułatwią im także sprawną analizę tekstów źródłowych oraz biogramów.

- **Wykaz skrótów**

Zawiera spis podstawowych skrótów pojawiających się w poszczególnych elementach „Teki”.

- **Bibliografia dla ucznia**

Obejmuje, naszym zdaniem, najważniejsze, a jednocześnie przystępnie napisane publikacje na temat polskiego podziemia niepodległościowego w okresie 1944–1956. Wśród nich uczniowie znajdą przydatne propozycje książkowe (w tym atlas i albumy prezentujące bardzo interesującą warstwę ikonograficzną), filmowe oraz adresy portali internetowych, które pozwolą zdobyć wiedzę podstawową oraz pogłębić ją uczniom zainteresowanym tematem.

3. Karty

To wybór fotografii, faksymiliów dokumentów, afiszy i plakatów z epoki oraz map, diagramów i tabel. Stanowią one bardzo cenny materiał, który pozwala zapoznać młodego człowieka z różnymi typami źródeł. Jest też pomocny w wizualizacji omawianych zagadnień – z doświadczenia wiemy, że bardzo dobrze stymuluje pracę uczniów i zachęca ich do zgłębiania problemów prezentowanych dzięki takim materiałom pomocniczym. Do „Teki” dołączona jest także płyta z filmem *Ostatni*, poświęconym Józefowi Franczakowi „Lalusiowi”, jednemu z ostatnich „Niezlomnych”. Film stanowi element jednego ze scenariuszy lekcji.

Mamy nadzieję, że taki układ treści i zawartość „Teki” ułatwią Państwu i uczniom szersze zapoznanie się z istotnym zjawiskiem oporu Polaków wobec systemu władzy zainstalowanej w Polsce w roku 1944. Tym bardziej że w podręcznikach szkolnych zagadnienie to – ze względu na typowe dla takich wydawnictw ograniczenia narracji – jest omawiane w znacznie węższym zakresie.

Autorzy

SCENARIUSZE LEKCJI

SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKOŁY PONADGIMNAZJALNEJ DO PRZEDMIOTÓW: HISTORIA – POZIOM ROZSZERZONY I HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO (PEŁNA WERSJA) ORAZ HISTORIA – POZIOM PODSTAWOWY (CZĘŚĆ I SCENARIUSZA)

Agnieszka Jaczyńska

NOWA KONSPIRACJA. POLSKIE PODZIEMIE NIEPODLEGŁOŚCIOWE 1944–1956, JEGO NURTY I SKALA DZIAŁANIA

Czas trwania:

Pełny scenariusz 90 min

I część scenariusza (historia – poziom podstawowy) 45 min

Cele lekcji:

Uczeń:

- poprawnie posługuje się pojęciami i skrótami: AK, WiN, NSZ, NZW, KWP, WSGO „Warta”, polskie podziemie niepodległościowe, amnestia, UB;
- zna główne nurty polskiego podziemia niepodległościowego oraz potrafi umieścić w czasie i przestrzeni działalność ich struktur;
- analizuje źródło pisane, kartograficzne oraz statystyczne;
- wskazuje główne różnice ideowe oraz cele określone w dokumentach programowych wytwarzanych przez główne nurty konspiracji antykomunistycznej;
- dostrzega ciągłość postaw żołnierzy polskiego podziemia niepodległościowego w okresie obu okupacji;
- zna skalę i skutki działania polskiego podziemia antykomunistycznego z lat 1944–1956.

Metody i formy pracy:

- praca w grupach;
- praca z mapą;
- praca ze źródłem pisany, kartograficznym oraz statystycznym;
- rozmowa nauczająca;
- elementy wykładu.

Środki dydaktyczne i materiały

- rzutnik multimedialny lub tablica interaktywna (wyświetlenie wytypowanych map, diagramów, ewentualnie tekstów źródłowych);
- mapy: materiały pomocnicze nr 3–9 (karty nr 53–59) oraz materiał pomocniczy nr 10–11 (karty nr 60, 62) i tabele: materiały pomocnicze nr 12–13 (karty nr 51–52);
- teksty źródłowe: materiał pomocniczy nr 1 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, źródło nr 7: *Rozkaz gen. Okulickiego do żołnierzy w sprawie rozwiązania Armii Krajowej*), materiał nr 2 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, fragment źródła nr 15: *Testament Polski podziemnej*), materiał pomocniczy nr 14 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, źródło nr 21: *O wolności obywatela i niepodległość państwa, wytyczne ideowe*), materiał pomocniczy nr 15: (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, źródło nr 17: *Referat ideowo-organizacyjny dotyczący sytuacji Polski w warunkach okupacji sowieckiej, planów stworzenia konfederacji państw Europy Środkowej oraz nowych zadań stojących przed Stronnictwem Narodowym jako przewodnią siłą podziemia antykomunistycznego*);
- *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk, S. Poleszak, A. Jaczyńska, M. Śląddecka, Warszawa–Lublin 2007.

Przebieg:**Część I****Faza wprowadzająca:**

1. Wyjaśnij uczniom, że na dzisiejszych zajęciach spróbują określić, jakie nurty były reprezentowane w powojennym polskim podziemiu niepodległościowym, jakie były cele i skala działalności zbrojnego oporu Polaków wobec wprowadzania w Polsce komunistycznego systemu władzy. Zastanowicie się również, jak główne odłamy tego podziemia wyobrażały sobie organizację wolnej Polski. (3 min)
2. Następnie w ramach rekapitulacji wtórnej poproś uczniów o odpowiedź na następujące pytania (5 min):
 - W jakich okolicznościach doszło latem 1944 r. do przejścia władzy przez komunistów na terenach Polski wyzwolonych spod okupacji niemieckiej?
 - Jakie były postawy społeczeństwa polskiego wobec tego zjawiska?

Faza realizacyjna:

3. W trakcie kolejnej fazy lekcji odczytaj uczniom wybrane fragmenty rozkazu gen. Okulickiego o rozwiązaniu AK (materiał pomocniczy nr 1) oraz *Testamentu Polski Walczącej* (materiał pomocniczy nr 2); można też wykorzystać jedno z tych źródeł w pełnym brzmieniu. Następnie, nawiązując do odczytanych tekstów, zapytaj uczniów o to, jaki kierunek działania wskazywali ich autorzy ludziom zaangażowanym w dotychczasową walkę podziemną. Po uzyskaniu odpowiedzi omów krótko proces przejścia konspiracji od AK, przez „NIE”, DSZ, do WiN jako konsekwencję rozwiązania AK i RJN oraz zmieniającej się sytuacji politycznej w kraju i na świecie. Na koniec podkreśl, że drugim co do wielkości nurtem konspiracji antykomunistycznej był ruch narodowy (NSZ–NZW). Przeciwko władzy komunistycznej wystąpiły także konspiracja poakowska oraz tzw. organizacje nieafiliowane. W trakcie omawiania tych zagadnień posłuż się wyświetlanymi mapami (materiał pomocniczy nr 3–9). (12 min)
4. Podziel klasę na 4 grupy. Grupy 1–3 otrzymują mapę (materiał pomocniczy nr 10) i źródło statystyczne w postaci tabeli (materiał pomocniczy nr 12), grupa 4 otrzymuje mapę (materiał pomocniczy nr 11). Do materiałów dołącz pytania). (5 min)
5. Po zakończeniu analizy przedstawiciele grup 1–3, odnosząc się do przydzielonego im materiału, krótko prezentują organizacje zbrojnego podziemia niepodległościowego z uwzględnieniem zasięgu terytorialnego i czasowego. Jako uzupełnienie wyświetl tabelę obrazującą działalność młodzieżowych organizacji antykomunistycznych (materiał pomocniczy nr 13) i przedstaw krótko to zjawisko jako jeden z elementów polskiego podziemia niepodległościowego. (15 min)
6. Grupa 4 określa charakter i skalę działania podziemia zbrojnego z uwzględnieniem ram chronologicznych i terytorialnych. Przy omawianiu wniosków grupy 4 odnieś się krótko do kwestii formułowanych we współczesnej historiografii i publicystyce ocen dotyczących podejmowania przez podziemie niepodległościowe akcji zbrojnych, w tym tzw. likwidacji, przedstawiając główne argumenty podnoszone w sporze o ocenę tego zjawiska. (5 min)

Część II (dla poziomu rozszerzonego)

7. Następnie podziel klasę na cztery grupy i przydziel im fragmenty tekstów źródłowych, dwie z nich otrzymują deklarację ideową WiN (materiał pomocniczy nr 14), a dwie referat ideowo-organizacyjny SN (materiał pomocniczy nr 15), na podstawie których uczniowie spróbują określić program dwóch głównych nurtów politycznych podziemia (WiN i SN) na czas walki z władzą komunistyczną oraz wizję ustrojową dla wolnej Polski. (15 min)
8. Następnie rozpocznij rozmowę nauczającą, w trakcie której spróbujecie na podstawie rozdanych uczniom fragmentów tekstów źródłowych wyłowić podobieństwa i różnice w zakresie przyczyn podjęcia działalności konspiracyjnej oraz jej głównych celów stawianych przez poszczególne organizacje. W dalszej części poproś uczniów, aby określili, jakim państwem pod względem ustrojowym miała być przyszła wolna Polska. (15 min)
9. Reasumując, podkreśl, że polskie podziemie niepodległościowe funkcjonowało na dwóch płaszczyznach: politycznej (działające w konspiracji stronnictwa polityczne) oraz identyfikującej się z nimi konspiracji zbrojnej. (10 min)

Faza podsumowująca:

1. Podsumowując lekcję, poproś uczniów, aby wymienili główne nurty podziemia niepodległościowego oraz odpowiedzieli na pytanie: „Czy polskie podziemie niepodległościowe z lat 1944–1956 było monolitem pod względem ideowym? Uzasadnijcie swoją odpowiedź”. (5 min)
2. **Praca domowa:** Na podstawie dostępnych materiałów (m.in. *Atlasu polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk, S. Poleszak, A. Jaczyńska, M. Śladecka, Warszawa–Lublin 2007) wskażcie cechy charakterystyczne działalności polskiego podziemia niepodległościowego w naszym regionie.

Polecenia do materiałów pomocniczych (mapy i tabele):

Grupy 1–3:

1. Na podstawie map ustalcie, w jakim okresie i na jakim obszarze funkcjonowały oddziały, a na podstawie tabeli określcie skalę zaangażowania osobowego:
 - AK, AKO, DSZ, WiN (grupa 1),
 - NSZ, NOW, NZW, NZZ (grupa 2),
 - KWP i pozostałych po KWP, WSGO „Warta” i ROAK (grupa 3).

Grupa 4

1. Na podstawie mapy określcie charakter i skalę podejmowanych przez podziemie niepodległościowe akcji zbrojnych.

Polecenia do materiałów pomocniczych nr 14 i 15:

1. Wymieńcie główne założenia programowe WiN/SN na czas walki z władzą komunistyczną oraz elementy ich wizji ustrojowej dla wolnej Polski.

SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH MOŻLIWI DO REALIZACJI NA LEKCJACH HISTORII (ZAKRES PODSTAWOWY) ORAZ HISTORII I SPOŁECZEŃSTWA („OJCZYSTY PANTEON I OJCZYZNE SPORY” LUB „RZĄDZĄCY I RZĄDZENI”)

Krzysztof Styczyński

PROCES PRZEJMOWANIA WŁADZY W POLSCE PRZEZ KOMUNISTÓW W LATACH 1944–1948

Czas trwania zajęć: 90 min

Cele lekcji

Uczeń:

- charakteryzuje najważniejsze etapy procesu przejmowania władzy w Polsce przez komunistów;
- przedstawia postawy Polaków po II wojnie światowej wobec nowych władz i wskazuje, jakie czynniki polityczne, społeczne oraz ekonomiczne na nie wpływały;
- opisuje represje stosowane przez sowiecki i polski aparat bezpieczeństwa;
- samodzielnie pracuje z materiałami źródłowymi;
- kształtuje postawę szacunku wobec prawdy historycznej;
- gromadzi i selekcjonuje wiadomości z różnych źródeł;
- kształtuje umiejętność formułowania argumentów przemawiających za którymś ze stanowisk w sporze dotyczącym oceny danego zagadnienia historycznego;
- ocenia rolę jednostek i grup społecznych w kreowaniu wydarzeń oraz procesów historycznych;
- dostrzega manipulowanie symbolami narodowymi w propagandzie komunistycznej;
- wzmacnia swoją postawę patriotyczną.

Metody i formy pracy

- praca ze źródłem ikonograficznym i tekstowym;
- praca z podręcznikiem;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne i materiały:

- rzutnik multimedialny lub tablica interaktywna;
- podręcznik, np. S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era, lub inny wykorzystywany przez nauczyciela;
- IPN TV – teledysk upamiętniający postać Danuty Siedzikówny „Inki”, <http://pamiec.pl/pa/ipn-notacje-ipn-tv/ipn-tv/13279,IPN-TV-Teledysk-upamietniacy-postac-Danuty-Siedzikowny-Inki.html>;
- przemówienie noworoczne Edwarda Osóbki-Morawskiego, „Polska Kronika Filmowa” 1947, nr 1, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4680>;
- teksty źródłowe zamieszczone w wyborze źródeł: materiał pomocniczy nr 4 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, fragment źródła nr 15: *Testament Polski podziemnej*); *Honor i ojczyzna – wytyczne WiN w sprawie referendum*: materiał pomocniczy nr 7 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, źródło nr 27); *Przemówienie Stanisława Mikołajczyka na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego z 23 VI 1947 r.*: materiał pomocniczy nr 11 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, źródło nr 30);
- afisz Manifestu PKWN: materiał pomocniczy nr 1 (karta nr 30);
- fotografie: Bolesława Bieruta, Edwarda Osóbki-Morawskiego, Józefa Cyrankiewicza, Władysława Gomułki, Konstantego Rokossowskiego: materiały pomocnicze nr 2 (karty nr 26, 27, 28); oskarżeni na sali sądowej w trakcie procesu szesnastu: materiał pomocniczy nr 3 (karta nr 29);
- biogramy i fotografie rtm. Witolda Pileckiego, gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka”, Danuty Siedzikówny „Inki”: materiał pomocniczy nr 12 (Materiały dla ucznia: Biogramy, s. 52, 28, 53–54);
- plakaty: *Głosuj 3 razy TAK. Głosuj Nie; TAK TAK TAK; Nie chcesz powrotu kapitalistów – głosuj trzy razy TAK*: materiał pomocniczy nr 6 (karty nr 32, 33, 35); *Kto ma rządzić w Polsce*: materiał pomocniczy nr 9 (karta nr 34);

- mapa: *Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956 – ujęcie ilościowe. Liczebność żołnierzy w oddziałach partyzanckich poszczególnych powiatów*; materiał pomocniczy nr 5 (karta nr 61);
- plakaty i ulotki rozwieszane w powiecie radzyńskim przez WIN przed wyborami do Sejmu w 1947 r.: materiał pomocniczy nr 8 (karty nr 41–43), <http://ipn.gov.pl/buiad/archiwalia-ipn/buiad-centrala/plakaty-i-ulotki-rozwieszane-ne-teren-powiatu-radzynskiego-przez-win-przed-wyb>;
- obwieszczenie o wprowadzeniu amnestii 1947 r.: materiał pomocniczy nr 10 (karta nr 31).

Przebieg lekcji:

Faza wstępna: (ok. 10 min)

1. Nauczyciel rozpoczyna lekcję od zaprezentowania teledysku historycznego do utworu Kasi Malejonek pt. *Jedna chwila*, upamiętniającego Danutę Siedzikówną, który stanowi motto lekcji i ukazuje jedną z postaw społeczeństwa wobec nowej komunistycznej władzy.
2. Następnie nauczyciel wyjaśnia uczniom cele lekcji.
3. Nauczyciel dzieli klasę na 7 grup. Grupom 1–6 przydziela materiały źródłowe do opracowania wraz z dołączonymi pytaniami. Grupa 7 zbiera wnioski pozostałych grup i podsumowuje ich pracę.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie przystępują do pracy, przygotowują odpowiedzi na zadane pytania i polecenia na podstawie przydzielonych materiałów. (15 min)
2. Po zakończeniu pracy przedstawiciele grup prezentują wyniki swoich działań zgodnie z numeracją, podkreślając różnice w działaniach komunistów i opozycji. W trakcie prezentacji wyników pracy nauczyciel za pomocą rzutnika lub tablicy interaktywnej wyświetla materiały ilustrujące wypowiedzi uczniów. (60 min)

Grupa 1

Uczniowie prezentują działania komunistów podejmowane w celu przejścia i umocnienia władzy w latach 1944–1946, w tym: okoliczności powstania, skład osobowy i legalność PKWN oraz najważniejsze postanowienia Manifestu. Podają również informacje dotyczące przekształcenia PKWN w Rząd Tymczasowy oraz uwarunkowania powstania Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

Grupa 2

Uczniowie wyjaśniają skutki i znaczenie procesu szesnastu; syntetycznie przedstawiają najważniejsze przesłanie *Testamentu Polski Walczącej* oraz aktywność polskiego podziemia niepodległościowego w latach 1944–1947, będącą odpowiedzią na działania komunistów w Polsce.

Grupa 3

Uczniowie omawiają okoliczności przeprowadzenia i znaczenie referendum 1946 r.; zwracają uwagę na przykłady fałszowania jego wyników oraz analizują plakaty jako przykłady propagandy przedreferendalnej. Wskazują także, do jakiego sposobu głosowania nawoływały ugrupowania opozycyjne.

Grupa 4

Uczniowie prezentują główne działania komunistów w latach 1947–1948, w tym okoliczności przeprowadzenia wyborów do Sejmu Ustawodawczego, zwracając uwagę na fałszerstwo wyborcze oraz prowadzoną w tym czasie akcję propagandową komunistów. Omawiają też postawę legalnej opozycji, nawiązując do postaci Stanisława Mikołajczyka. Wskazują, jaki rzeczywisty zamiar przyświecał władzom komunistycznym np. w przypadku amnestii. Uczniowie powinni umieć określić jej skutki dla podziemia niepodległościowego.

Grupa 5

Uczniowie prezentują wyniki wyborów do Sejmu Ustawodawczego oraz ich wpływ na sytuację polityczną w Polsce. Odnoszą się do diagnozy sformułowanej w przemówieniu Stanisława Mikołajczyka.

Grupa 6

Uczniowie przedstawiają postaci gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka” i Danuty Siedzikówny „Inki” oraz rotmistrza Witolda Pileckiego jako różnych przedstawicieli nurtu antykomunistycznego. Na koniec próbują rozstrzygnąć, czy ich działania miały szanse powodzenia i dlaczego się na nie decydowali. Konkludując, starają się odpowiedzieć na pytanie: czy mogą być oni bohaterami naszych czasów?

Grupa 7

Uczniowie sporządzają wnioski z lekcji: wskazują najważniejsze etapy kształtowania się władzy komunistycznej – z uwzględnieniem porządku chronologicznego. Uwzględniają pojęcia wskazane w celach lekcji i zwracają uwagę na stosowanie terroru wobec opozycji, podając konkretne przykłady. Na zakończenie przypominają bohaterów tamtych czasów.

Faza podsumowująca:

Nauczyciel, podsumowując pracę uczniów, zwraca uwagę na fakt, iż proces przejmowania władzy w Polsce przez komunistów odbywał się z pogwałceniem zasad demokracji oraz praw człowieka i obywatela we współczesnym rozumieniu tego pojęcia. (5 min)

Praca domowa:

Nauczyciel prosi, aby uczniowie w dowolnej formie udokumentowali sposoby upamiętnienia działaczy opozycji antykomunistycznej (legalnej i nielegalnej) w tzw. małej ojczyźnie.

Pytania do materiałów pomocniczych:*Grupa 1*

- Afisz Manifestu PKWN

Polecenia:

1. Odpowiedz, kto był faktycznym autorem Manifestu PKWN. Gdzie dokument ten został wydany i dlaczego w tym miejscu?
2. Wymień jego najważniejsze postanowienia.
3. Wyjaśnij, dlaczego Manifest został wydany właśnie w tym czasie.

- Podręcznik: S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era, s. 228 (lub odpowiedni fragment tekstu w innym wykorzystywanym przez nauczyciela)

Polecenie:

1. Na podstawie informacji zawartych w podręczniku zaprezentuj najważniejsze osoby z kręgów komunistycznych wchodzące w skład PKWN, RT oraz TRJN.

- Fotografie: Bolesława Bieruta, Edwarda Osóbki-Morawski, Józefa Cyrankiewicza, Władysława Gomułki, Konstantego Rokossowskiego

Polecenie:

1. Na podstawie informacji zawartych w podręczniku oraz fotografii wskaż, jakie funkcje pełniły najważniejsze osoby w aparacie władzy ludowej.

Grupa 2

- fotografia z procesu szesnastu
- podręcznik: S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era, s. 231 (lub odpowiedni fragment tekstu w innym wykorzystywanym przez nauczyciela)

Polecenia:

1. Na podstawie informacji z podręcznika wskaż okoliczności aresztowania przywódców Polskiego Państwa Podziemnego oraz oceń legalność procesu szesnastu.
2. Wymień kary zasądzone w procesie szesnastu oraz określ jego znaczenie.

- Fragment źródła nr 15: *Testament Polski podziemnej*

Polecenie:

1. Na podstawie tekstu źródłowego wskaż najważniejsze przesłanie *Testamentu Polski Walczącej*.

- Mapa: *Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956 – ujęcie ilościowe. Liczebność żołnierzy w oddziałach partyzanckich poszczególnych powiatów*

Polecenie:

1. Na podstawie mapy określ siłę i zasięg działalności polskiego podziemia niepodległościowego w okresie lipiec 1944–1947.

Grupa 3

- podręcznik: S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era, s. 233 (lub odpowiedni fragment tekstu w innym wykorzystywanym przez nauczyciela)

Polecenia:

1. Na podstawie informacji zawartych w podręczniku określ genezę referendum 1946 r. oraz jego wyniki.

- Plakaty: *Głosuj 3 razy TAK; Nie chcesz powrotu kapitalistów – głosuj trzy razy TAK; TAK TAK TAK*

Polecenia:

1. Opisz, jakie elementy wykorzystali komuniści w tych plakatach propagandowych.

2. Wyjaśnij cel przekazu zawartego w plakatach.

- tekst źródłowy: *Honor i Ojczyzna – wytyczne WiN w sprawie referendum*

Polecenia:

1. Na podstawie tekstu źródłowego wskaż, jak, według przywódców WiN, powinni głosować biorący udział w referendum i jak uzasadniali oni swoje stanowisko (na podstawie tekstu źródłowego).

2. Odpowiedz, o jakie kwestie, zdaniem WiN, powinni zapytać autorzy referendum.

Grupa 4

- podręcznik S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, S. Roszak, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era s. 234 (lub odpowiedni fragment tekstu w innym wykorzystywanym przez nauczyciela)

Polecenia:

1. Na podstawie podręcznika określ sytuację poprzedzającą wybory do Sejmu Ustawodawczego, w tym działania Stanisława Mikołajczyka.

- plakaty i ulotki rozwieszane przed wyborami do Sejmu w 1947 r. w powiecie radzyńskim przez WiN
- plakat *Kto ma rządzić w Polsce*

Polecenia:

1. Opisz, czego można się dowiedzieć z rysunków WiN.

2. Wyjaśnij, jaki cel chcieli osiągnąć autorzy tych rysunków.

3. Wskaż treści zawarte w plakatach propagandowych strony komunistycznej.

- przemówienie noworoczne Edwarda Osóbki-Morawskiego, „Polska Kronika Filmowa” 1947, nr 1, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4680>

Polecenie:

1. Na podstawie treści przemówienia oraz wiedzy na temat ówczesnej rzeczywistości wskaż treści służące propagandzie przedwyborczej.

Grupa 5

- podręcznik S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era s. 234 (lub odpowiedni fragment tekstu w innym wykorzystywanym przez nauczyciela)

Polecenie:

1. Na podstawie informacji z podręcznika określ sposób przeprowadzenia wyborów do Sejmu Ustawodawczego oraz podaj ich wyniki i znaczenie.

- obwieszczenie o wprowadzeniu amnestii w 1947 r.

Polecenia:

1. Wymień cele, które chciała osiągnąć władza ludowa, wprowadzając ustawę amnestyjną.

2. Wyjaśnij znaczenie adnotacji umieszczonej na dole obwieszczenia.

- fragment źródła nr 30. *Przemówienie Stanisława Mikołajczyka na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 23 VI 1947 r.*

Polecenie:

1. Opisz, jak Stanisław Mikołajczyk oceniał polską rzeczywistość polityczną po wyborach do Sejmu w 1947 r.

2. Wyjaśnij, dlaczego Stanisław Mikołajczyk podjął decyzję o opuszczeniu kraju.

Grupa 6

- fotografie i biogramy: rtm. Witolda Pileckiego, gen. Leopolda Okulickiego „Niedźwiadka”, Danuty Siedzi-
kówny „Inki”

Polecenia:

1. Na podstawie biogramów krótko opisz stosunek zaprezentowanych w nich osób do władzy komunistycznej oraz określ, czym kierowały się w swoich wyborach i czy ich działania miały szanse powodzenia.
2. Wyjaśnij, dlaczego wskazane powyżej osoby władza ludowa chciała wyeliminować z życia społecznego.
3. Opisz, na czym polegało bohaterstwo tych osób. Czy mogą być one bohaterami naszych czasów?

**SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH MOŻLIWY DO REALIZACJI
NA LEKCJACH HISTORII (ZAKRES PODSTAWOWY I ROZSZERZONY)
ORAZ HISTORII I SPOŁECZEŃSTWA („OJCZYSTY PANTEON I OJCZyste SPORY”)**

Agnieszka Skura

**JÓZEF FRAN CZAK „LALUŚ” – OSTATNI PARTYZANT. ŻOŁNIERZ POLSKIEGO
PODZIEMIA NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO**

Czas trwania: 90 min

Cele lekcji:

Uczeń:

- poprawnie umieszcza w czasie (lipiec 1944–21 października 1963 r.) i przestrzeni omawiane wydarzenia;
- opisuje sytuację żołnierzy podziemia niepodległościowego po zakończeniu II wojny światowej;
- opisuje działalność konspiracyjną Józefa Franczaka „Lalusia”;
- przedstawia działania podejmowane przez Służbę Bezpieczeństwa PRL wobec Józefa Franczaka „Lalusia”;
- formułuje opinie na temat znaczenia działalności konspiracyjnej Józefa Franczaka „Lalusia”;
- poprawnie posługuje się terminami: „podziemie niepodległościowe”, „melina”, „meliniarz”, „bandyta”, „banda”;
- rozwija skrótów: PP, KP, UB, SB, PRL, TW, MBP, ZOMO.

Metody i formy pracy:

- elementy wykładu;
- rozmowa kierowana;
- praca z tekstem źródłowym;
- praca indywidualna i grupowa.

Środki dydaktyczne i materiały:

- biogram Józefa Franczaka „Lalusia”: materiał pomocniczy (Materiały dla ucznia: biogramy, s. 50);
- wybrane materiały zgromadzone w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej – sprawa agenturalno-poszukiwawcza kryptonim „Pożar”, prowadzona przez UB/SB w latach 1951–1963 (sygnatura akt AIPN Lu, 09/519, t. 1–7): materiał pomocniczy nr 2–7 (Materiały dla ucznia: Wybór źródeł, źródła nr 36–42);
- film pt. *Ostatni* z serii „Z Archiwum IPN”, Lublin 2011: materiał pomocniczy nr 8 (dołączony na płytce);
- *Atlas podziemia niepodległościowego*, red. R. Wnuk, S. Poleszak, A. Jaczyńska, M. Śladecka, Warszawa–Lublin 2007, s. 114–159.

Przebieg lekcji

Przed realizacją tematu nauczyciel powinien polecić uczniom zapoznanie się z biogramem Józefa Franczaka „Lalusia” (materiał pomocniczy).

Faza wprowadzająca (8 min)

1. Nauczyciel wyjaśnia temat oraz cele lekcji.
2. Następnie przypomina najważniejsze fakty dotyczące sytuacji politycznej Polski po 1944 r. oraz okoliczności powstania i znaczenie polskiego podziemia niepodległościowego po zakończeniu działań wojennych.

Faza realizacyjna (70 min)

1. Nauczyciel dzieli klasę na 6 grup. Każda z nich otrzymuje biogram Józefa Franczaka „Lalusia” (materiał pomocniczy nr 1) oraz jedną z kopii dokumentów ze sprawy agenturalno-poszukiwawczej kryptonim „Pożar” (materiał pomocniczy nr 2, 3, 4, 5a, 5b, 6, 7). Następnie nauczyciel, odwołując się do pracy domowej, prosi chętnych uczniów o skrótowe przedstawienie, na podstawie biogramu, postaci Józefa Franczaka. W razie potrzeby nauczyciel uzupełnia wypowiedzi uczniów. (5 min)
2. Następnie uczniowie w grupach mają za zadanie dokładnie przeczytać dokumenty i przygotować odpowiedzi na załączone do nich pytania. (15 min)
3. Po zakończeniu pracy reprezentanci grup krótko charakteryzują opracowywany dokument i udzielają odpowiedzi na pytania umieszczone na kartach pracy. Jako pierwsza głos zabiera grupa, która otrzymała materiał pomocniczy nr 2. (10 min)

4. W celu uzupełnienia wiedzy o losach Józefa Franczaka uczniowie oglądają fragmenty film pt. *Ostatni* z cyklu „Z Archiwum IPN” (zalecany fragment od 10. min do końca filmu). Zadaniem uczniów jest zwrócenie uwagi na fragmenty dotyczące życia prywatnego Józefa Franczaka „Lalusia”, zwłaszcza na relacje z najbliższymi. (20 min)
5. Nawiązując do informacji z filmu, nauczyciel zwraca uwagę na specyfikę i złożoność życia prywatnego Józefa Franczaka „Lalusia”. Odwołując się do zawartych w filmie relacji świadków, uczniowie próbują narysować obraz partyzanta, ale też ojca, męża i brata widziany oczami jego najbliższych. (10 min)
6. Następnie pod kierunkiem nauczyciela uczniowie próbują odpowiedzieć na pytania: Czy Józef Franczak „Laluś” postępował właściwie, ukrywając się? Czy mógł się uratować? Czym kierowały się osoby współpracujące z UB? Czy Józef Franczak „Laluś” miał szanse na normalne życie? (10 min)

Faza podsumowująca (12 min)

1. Nauczyciel rozpoczyna dyskusję, podczas której uczniowie na podstawie informacji zdobytych w trakcie lekcji charakteryzują metody działania Służby Bezpieczeństwa wobec podziemia niepodległościowego w Polsce. (7 min)
2. Prowadzący wskazuje datę śmierci Józefa Franczaka „Lalusia” i tłumaczy, dlaczego mimo przeobrażeń politycznych, do jakich doszło po 1956 r., komuniści nadal zwalczali żołnierzy podziemia niepodległościowego w Polsce.

Polecenia do źródeł

Grupa 1, źródło nr 36

1. Podaj informacje dotyczące życia Józefa Franczaka „Lalusia”, które udało się ustalić służbom bezpieczeństwa.
2. Wskaż główne źródło informacji UB w sprawie Franczaka.
3. Odpowiedz, czy zebrane informacje były prawdziwe.

Grupa 2, źródło nr 38

1. Odpowiedz, z kim, według informacji posiadanych przez SB, Józef Franczak „Laluś” utrzymywał kontakty.
2. Odpowiedz, w jakich warunkach przebiegały spotkania Józefa Franczaka „Lalusia” z bliskimi. Jakie zachowywano wówczas środki ostrożności?

Grupa 3, źródło nr 37

1. Odpowiedz, czego o działalności konspiracyjnej Józefa Franczaka „Lalusia” dowiadujemy się z dokumentu.
2. Wskaż zarzuty, które postawiono Józefowi Franczakowi „Lalusiowi”.
3. Odpowiedz, jak władze bezpieczeństwa chciały prowadzić obserwację Józefa Franczaka „Lalusia”.

Grupa 4, źródło nr 39 i 40

1. Wskaż, jakie działania podjęto wobec Józefa Franczaka „Lalusia”.
2. Odpowiedz, jakie korzyści obiecano osobie, która dostarczy informacje dotyczące Józefa Franczaka „Lalusia”.
3. Wyjaśnij, jaka kara groziła za pomoc Józefowi Franczakowi „Lalusiowi”.

Grupa 5, źródło nr 41

1. Odpowiedz, czego dotyczył meldunek.
2. Wskaż, jakie kroki miały podjąć służby aparatu bezpieczeństwa w stosunku do osób pomagających Józefowi Franczakowi „Lalusiowi”.
3. Wskaż, jaką datę roczną nosi dokument. Oceń działania aparatu bezpieczeństwa wobec Józefa Franczaka „Lalusia” z 1963 r. w kontekście dokonujących się wówczas na świecie przemian społecznych i kulturalnych. (W 1961 r. Jurij Gagarin jako pierwszy człowiek poleciał w kosmos, a rok później na londyńskiej scenie muzycznej debiutował zespół The Rolling Stones.)

Grupa 6, źródło nr 42

1. Odpowiedz, kto bezpośrednio przyczynił się do ujawnienia miejsca pobytu Józefa Franczaka „Lalusia”.
2. Wskaż służby aparatu bezpieczeństwa, które przeprowadziły akcję ujęcia Józefa Franczaka „Lalusia”. Jaki był jej faktyczny cel?
3. Wyjaśnij, jaką rolę w całym zdarzeniu odegrał Waclaw Beć i jakie spotkały go za to konsekwencje.

SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH MOŻLIWY DO REALIZACJI NA LEKCJACH HISTORII (ROZSZERZONY) ORAZ HISTORII I SPOŁECZEŃSTWA

Krzysztof Styczyński

OBRAZ POLSKIEGO PODZIEMIA NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO W PROPAGANDZIE KOMUNISTYCZNEJ

Czas trwania zajęć: 90 min

Cele lekcji

Uczeń:

- charakteryzuje pojęcie propagandy i umie wskazać jej rolę;
- pracuje samodzielnie z materiałami źródłowymi;
- wzmacnia swój szacunek wobec prawdy historycznej;
- zdobywa i selekcjonuje informacje pochodzące z różnych źródeł;
- kształtuje umiejętność formułowania argumentów przemawiających za którymś ze stanowisk w sporze dotyczącym oceny danego zagadnienia historycznego;
- ocenia rolę jednostek i grup społecznych w kreowaniu wydarzeń oraz procesów historycznych;
- dostrzega funkcję propagandy komunistycznej w tworzeniu obrazu polskiego podziemia niepodległościowego oraz w procesie przejmowania władzy w Polsce przez komunistów.

Metody i formy pracy:

- praca ze źródłem ikonograficznym oraz źródłami filmowymi PKF;
- metoda problemowa;
- praca w grupie;
- rozmowa nauczająca.

Środki dydaktyczne i materiały:

- co najmniej 4 komputery z dostępem do Internetu;
- rzutnik multimedialny lub tablica interaktywna;
- podręcznik do historii, np. S. Roszak, J. Kłaczek, *Poznać przeszłość. Wiek XX*, zakres podstawowy, wyd. Nowa Era, lub inny wykorzystywany przez nauczyciela;
- materiały z wystawy IPN „Proces krakowski”, dotyczące m.in. Franciszka Niepokólczyckiego i Stanisława Mierzwę (do wyboru przez nauczyciela): http://ipn.gov.pl/strony-zewnetrzne/wystawy/proces_krakowski;
- plakat *Nie chcesz powrotu kapitalistów – głosuj trzy razy TAK*: materiał pomocniczy nr 1 (karta nr 35);
- plakat *Olbrzym i zapluty karzeł reakcji*: materiał pomocniczy nr 2 (karta nr 36);
- plakat *Kto ma rządzić w Polsce – oni czy my*: materiał pomocniczy nr 3 (karta nr 34);
- plakat *Tęp bandytów z NSZ*: materiał pomocniczy nr 4 (karta nr 37);
- plakat *PSL domek z kart*: materiał pomocniczy nr 5 (karta nr 38);
- plakat *Głosuj 3 razy TAK głosuj Nie!*: materiał pomocniczy nr 6 (karta nr 32);
- plakat *Bądź czujny wobec wroga narodu*: materiał pomocniczy nr 7 (karta nr 39);
- afisz *Pod sąd skrytobójców z AK i NSZ*: materiał pomocniczy nr 8 (karta nr 40);
- zdjęcie kapelana kpt. Gurgacza: materiał pomocniczy nr 9 (karta nr 14);
- „Polska Kronika Filmowa” 1947, nr 3, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4704>, pogrzeb w Chodakowie;
- „Polska Kronika Filmowa” 1947, nr 4, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4715>, proces członków WiN;
- „Polska Kronika Filmowa” 1945, nr 29, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4190>, proces członków NSZ w Łodzi.

Przebieg lekcji:**Faza wstępna**

1. Nauczyciel, rozpoczynając lekcję, wyjaśnia jej cele, po czym w rozmowie nauczającej porusza temat propagandy, jej roli w historii i obecnie – odwołuje się do znanych uczniom faktów wykorzystywania propagandy np. w III Rzeszy pod kierownictwem Josepha Goebbelsa. (15 min)

Faza realizacyjna

1. Następnie dzieli klasę na 4 grupy i przydziela każdej z nich materiały źródłowe do opracowania. Po wyznaczeniu dostępu do komputerów uczniowie w grupach opracowują materiał źródłowy pod kątem otrzymanych pytań. (20 min)
2. Po zakończeniu pracy w grupach uczniowie prezentują wyniki swoich działań zgodnie z numeracją grup, podkreślając różnice w działaniach komunistów i opozycji. W trakcie prezentacji warto wyświetlić omawiane plakaty i fragmenty kronik filmowych. (40 min)

Grupa 1

Uczniowie zwracają uwagę na deprecjonowanie żołnierzy AK, a następnie podziemia niepodległościowego w materiałach propagandowych wykorzystywanych przez władzę. W odniesieniu do referendum 1946 r. uczniowie wskazują, jak władza próbowała wywierać presję na wyborców i ich zastraszać; na podstawie relacji z procesu członków NSZ w Łodzi uczeń potrafi przedstawić, jak w propagandzie prezentowani byli działacze podziemia.

Grupa 2

W odniesieniu do wyborów 1947 r. uczniowie wskazują, które grupy społeczne w propagandzie komunistycznej prezentowano jako zagrożenie dla pomyślnego rozwoju kraju, a które jako jego gwaranta. Na podstawie relacji z procesu członków WiN w Warszawie umieją scharakteryzować obraz działaczy opozycji kreowany przez propagandę. Dostrzegają sugestię, że działalność NSZ miała charakter kryminalny i że należy wspomagać władzę w niszczeniu tego ugrupowania.

Grupa 3

Uczniowie dostrzegają, że w kampanii przedwyborczej deprecjonowano PSL – ugrupowanie wiarygodne i cieszące się dużym poparciem społecznym. Na podstawie kroniki z pogrzebu w Chodakowie wychwytyją elementy komunistycznej manipulacji i fałszu w informowaniu społeczeństwa o działaniach podziemia (porównanie NSZ do faszystów).

Grupa 4

Uczniowie potrafią podać przesłanki wskazujące na to, że komuniści chcieli wzbudzić w społeczeństwie poczucie zagrożenia. Wychwytyją manipulację zmierzającą do zatarcia w powszechnej świadomości rzeczywistego charakteru działalności AK i NSZ w okresie walki z okupantem niemieckim. Wskazują cele propagandowe pokazowych procesów działaczy podziemia niepodległościowego.

Faza podsumowująca:

Nauczyciel podsumowuje pracę uczniów, podkreśla specyfikę języka propagandy. Zwraca uwagę na skutki takich działań dla społeczeństwa – szczególnie dla młodego pokolenia. Uświadamia uczniom rolę, jaką odegrała w tym czasie edukacja rodzinna oraz literatura drugiego obiegu. (10 min)

Praca domowa:

1. Odszukaj informacje biograficzne dotyczące **Jana Rodowicza ps. „Anoda”** zamieszczone w opracowaniach historycznych, w lekturze gimnazjalnej *Kamienie na szaniec*, na stronie Muzeum Powstania Warszawskiego www.1944.pl lub na stronach Polskiego Radia: <http://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1016222,-Jan-Rodowicz-pseud-Anoda-ulan-batalionu-Zoska->; <http://www.polskieradio.pl/39/247/Artykul/168175,Jan-Rodowicz-Anoda-i-wskaz,-jak-komuniści-potraktowali-tego-bohatera>.

Polecenia do materiałów pomocniczych:**Grupa 1**

- plakat *Nie chcesz powrotu kapitalistów – głosuj trzy razy TAK*

Polecenie

1. Wyjaśnij, jaki obraz kapitalistów prezentuje powyższy plakat i w jakim celu.

- „Polska Kronika Filmowa” 1945, nr 29, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4190>

Polecenie:

1. Opisz, jakimi argumentami posługiwała się władza ludowa w celu zdyskredytowania żołnierzy NSZ jako przedstawicieli podziemia niepodległościowego.

- plakat: *Olbrzym i zapluty karzeł reakcji*

Polecenia:

1. Wyjaśnij, kogo autor plakatu nazywa „zaplutym karłem reakcji”?
2. Przedstaw efekt, jaki chciała osiągnąć władza komunistyczna, prezentując opozycję w taki sposób.

Grupa 2

- plakat *Kto ma rządzić w Polsce – oni czy my*

Polecenie:

1. Odpowiedz, kim są „oni” według autora plakatu i jakie zagrożenie dla „nowego państwa” mogli stwarzać.

- „Polska Kronika Filmowa” 1947, nr 4, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4715>

Polecenie:

1. Opisz, w jakim świetle władza ludowa przedstawiała walkę podziemia niepodległościowego z nowym porządkiem politycznym ustanowionym w Polsce po II wojnie światowej.

- plakat *Tęp bandytów z NSZ*

Polecenie:

1. Wyjaśnij, co sugeruje ten plakat i jaką rolę miały odgrywać takie plakaty w zwalczaniu podziemia.

Grupa 3

- plakat *PSL domek z kart*

Polecenie:

1. Wyjaśnij, jak władza przedstawiała koncepcję państwa prezentowaną przez PSL.

- „Polska Kronika Filmowa” 1947, nr 3, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4704>

Polecenie:

1. Wyjaśnij, w jakim świetle władza przedstawiała walkę podziemia niepodległościowego z nowym porządkiem politycznym.

- plakat *Głosuj 3 razy TAK głosuj Nie!*

Polecenie:

1. Opisz, jak władza ludowa pokazywała opozycję niepodległościową związaną z NSZ w propagandzie przedreferendalnej.

Grupa 4

- plakat *Bądź czujny wobec wroga narodu*

Polecenia:

1. Opisz, kim może być „wróg narodu” według autora plakatu.
2. Wyjaśnij, do jakich zachowań nawołuje treść plakatu.

- plakat *Pod sąd skrytobójców z AK i NSZ*

Polecenie:

1. Wyjaśnij, co oznacza termin „skrytobójstwo” w kontekście oskarżeń żołnierzy AK i NSZ.

- materiały z wystawy IPN „Proces krakowski”, dotyczące m.in. Franciszka Niepokólczyckiego i Stanisława Mierzwy (do wyboru przez nauczyciela)

Polecenie:

1. Wyjaśnij, jaką funkcję miały spełniać procesy pokazowe.

- zdjęcie kapelana kpt. Gurgacza

Polecenie:

1. Odpowiedz, jaki cel miało prezentowanie przedstawicieli Kościoła katolickiego w taki sposób.

**SCENARIUSZ LEKCJI DLA SZKOŁ PONADGIMNAZJALNYCH DO PRZEDMIOTU HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO
(„OJCZYSTY PANTEON I OJCZyste SPORY”) LUB HISTORII XX W. DLA KLASY PIERWSZEJ
SZKOŁY PONADGIMNAZJALNEJ**

Michał Durakiewicz

**SKAZANI NA ZAPOMNIENIE. LOSY ŻOŁNIERZY PODZIEMIA
NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO W POLSCE PO 1944 R.**

W ramach wprowadzenia w tematykę lekcji uczniowie mogą wcześniej zapoznać się z filmem dokumentalnym *Kwatera „L”* w reż. A. Gołębińskiego.

Czas trwania: 45 min

Cele lekcji:

Uczeń:

- zna podstawowe przyczyny istnienia zbrojnego oporu przeciwko systemowi komunistycznemu w Polsce i potrafi umiejscowić to zjawisko w czasie i przestrzeni;
- zna podstawowe metody i skalę komunistycznego terroru skierowanego przeciwko polskiemu podziemiu niepodległościowemu i jednocześnie ma świadomość, że uczestnicy antykomunistycznego oporu byli głównymi, ale nie jedynymi ofiarami represji;
- poznaje losy kilkorga wybranych uczestników podziemia niepodległościowego – ofiar represji komunistycznych;
- zna podstawowe fakty dotyczące kilku wybranych miejsc związanych z systemem represji politycznych do połowy lat pięćdziesiątych;
- na przykładzie historii Łączki na cmentarzu Powązkowskim opisuje jeden z mechanizmów zacierania śladów po zbrodniach komunistycznych i jednocześnie ludziach zaangażowanych w podziemiu niepodległościowe, którzy padali ich ofiarą.

Metody i formy pracy:

- praca w grupach;
- analiza materiałów, not informacyjnych i biograficznych;
- praca z mapą historyczną;
- rozmowa nauczająca;
- miniwykład.

Środki dydaktyczne i materiały pomocnicze:

- rzutnik multimedialny;
- wybrane przez nauczyciela materiały biograficzne: materiał pomocniczy nr 1 (Materiały dla ucznia – Biogramy);
- wybrane przez nauczyciela noty informacyjne o miejscach związanych z represjami komunistycznymi w Polsce w latach 1944–1956 wraz z ikonografią: materiał pomocniczy nr 2 (karty nr 63–74), ewentualnie uzupełnione przez nauczyciela np. o materiały źródłowe związane z regionem;
- fotografie z prac ekshumacyjnych na Powązkach: materiał pomocniczy nr 3 (karty nr 47–50);
- mapa ścienna lub atlasy historyczne przedstawiające Polskę w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu (np. Julia Tazbir, *Atlas historyczny od 1939 r. Szkoła ponadgimnazjalna*, Wyd. Szkolne PWN, Demart 2008);
- strona internetowa projektu Instytutu Pamięci Narodowej „Śladami zbrodni”, <http://slady.ipn.gov.pl/sz/mapy/2,Miejsca-represji-komunistycznych-lat-1944-56.html>;
- publikacja *Śladami zbrodni. Przewodnik po miejscach represji komunistycznych 1944–1956*, red. T. Łabuszewski, Warszawa 2012;
- film dokumentalny *Kwatera „L”* w reż. A. Gołębińskiego (film był dołączony m.in. do czasopism „W Sieci. Historia” 2013, nr 2; „Kwarta” 2013, nr 4(9); „Pamięć.pl” 2014, nr 2(23)).

Przebieg lekcji:

Faza wprowadzająca (5 min)

1. W ramach wprowadzenia uczniów w tematykę zajęć przypomnij, w formie rozmowy nauczającej, w jakiej sytuacji politycznej znalazła się Polska pod koniec II wojny światowej (wykorzystaj mapy wymienione w punkcie „Środki dydaktyczne i materiały pomocnicze”) i czym było podziemie niepodległościowe działające na ziemiach polskich po 1944 r. Jednocześnie uświadom uczniom, że podziemie niepodległościowe, które spontanicznie podjęło walkę z narzuconym Polsce systemem komunistycznym, to nie tylko kolejny czyn zbrojny w obronie wolności, ale także losy konkretnych ludzi, którzy odważyli się stanąć do nierównej walki i często płacili za to własnym życiem. Temat ten wiąże się również z historią tych, którzy zaangażowali się w brutalną walkę z niepodległościową konspiracją i nie chcieli przyznać jej uczestnikom prawa nie tylko do sprawiedliwości, ale też do godnego miejsca pośmiertnego spoczynku.

Faza realizacyjna (25–30 min)

1. Przedstaw w formie miniwykładu podstawowe informacje o formach i skali represji komunistycznych w Polsce oraz instytucjach za nie odpowiedzialnych, także sowieckich. W tym ogniwie lekcji możesz wykorzystać informacje zawarte w eseju wstępnym oraz w słowniku pojęć zawartych w „Tece”. (5 min)
2. Następnie, w zależności od wielkości klasy, podziel uczniów na 4–6 grup. W trakcie pracy w grupach uczniowie zapoznają się z przydzielonym przez nauczyciela biogramem postaci związanej z podziemiem niepodległościowym, która padła ofiarą represji komunistycznych (Materiały dla ucznia: Biogramy) lub/i z historią jednego z miejsc związanych z tymi represjami (karty nr 63–74 lub inne ze strony <http://slady.ipn.gov.pl>). (5 min)
3. Następnie grupy kolejno krótko prezentują sylwetki wskazanych wcześniej postaci bądź miejsca represji z uwzględnieniem pytań zamieszczonych poniżej. W trakcie prezentacji wyświetl materiał ikonograficzny przydzielony danej grupie. (15–20 min)

Faza podsumowująca (4 min)

1. Podsumowując ten fragment lekcji, zwróć uwagę młodzieży na znaczenie i symbolikę miejsc podobnych do warszawskiej Łączki (za pomocą rzutnika wyświetl zdjęcia z prac ekshumacyjnych z Kwatery „Ł”), znajdujących się w całym kraju, a także na fakt, że wiele lokalizacji pochówków ofiar komunizmu nadal pozostaje nieznanych (np. ofiary tzw. oblawy augustowskiej; warto sięgnąć po przykłady z własnego terenu).

Praca domowa

W ramach pracy domowej poleć uczniom, aby dotarli do informacji o wybranym miejscu związanym z represjami komunistycznymi w rodzinnej miejscowości lub regionie i przedstawili jego historię w dowolnej formie. Może to być dawna siedziba polskiego lub sowieckiego aparatu represji, więzienie, miejsce po obozie pracy, miejsce egzekucji, grób lub miejsce upamiętniające ofiary zbrodni komunistycznych. Efekty pracy uczniów mogą stać się elementem szkolnych obchodów Narodowego Dnia Żołnierzy Wyklętych.

Pytania do materiałów pomocniczych:

1. Jakie były okoliczności śmierci antykomunistycznych konspiratorów?
2. Jakie mogły być przyczyny takiego, a nie innego traktowania zwłok ofiar przez komunistów?
3. Jakimi metodami represji posługiwali się komuniści?
4. Jakie instytucje stanowiły główne narzędzia nowych władz w zwalczaniu antykomunistycznego oporu?

PRZYKŁADOWE TEMATY ESEJÓW

1. Polskie podziemie niepodległościowe w latach 1944–1956 jako wyraz jednej z postaw Polaków wobec władzy komunistów w Polsce.
2. Oceń szanse powodzenia walki podjętej przez polskie podziemie niepodległościowe w kontekście ówczesnej sytuacji międzynarodowej i uwarunkowań wewnętrznych.
3. Przedstaw sposoby zwalczania polskiego podziemia niepodległościowego i opozycji legalnej przez organy bezpieczeństwa państwa oraz propagandę w okresie umacniania komunistycznego systemu władzy w Polsce.

BIBLIOGRAFIA DLA NAUCZYCIELA

- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *Październik 1944–lipiec 1945*, Londyn 1981; t. 6: *Uzupelnienia*, Londyn 1989.
- Atlas polskiego podziemia niepodległościowego. The atlas of the independence underground in Poland 1944–1956*, red. Rafał Wnuk, Sławomir Poleszak, Agnieszka Jaczyńska, Magdalena Śladecka, Warszawa–Lublin 2007.
- Balbus Tomasz, *Konspiracja dolnośląska AK–WiN (1945–1948)*. Leksykon, Wrocław 2000.
- Balbus Tomasz, *O Polskę Wolną i Niezawisłą (1945–1948)*. WiN w południowo-zachodniej Polsce (geneza – struktury – działalność – likwidacja – represje), Kraków–Wrocław 2004.
- Bechta Mariusz, *... między Bolszewią a Niemcami. Konspiracja polityczna i wojskowa Polskiego Obozu Narodowego na Podlasiu w latach 1939–1952*, Warszawa 2008.
- Białostoczczyzna 1944–1945 w dokumentach podziemia i oficjalnych władz*, oprac. Jerzy Kułak, Warszawa 1998.
- Bić się do końca. Podziemie niepodległościowe w regionie radomskim w latach 1945–1950*, oprac. Krzysztof Busse, Arkadiusz Kutkowski, Lublin 2012.
- Broński Zdzisław „Uskok”, *Pamiętnik (1941 – maj 1949)*, wstęp, red. naukowa, oprac. dokumentów, Sławomir Poleszak, Warszawa 2004.
- Druka konspiracja niepodległościowa. Tajne organizacje młodzieży szkolnej Lublina i Lubelszczyzny w latach 1945–1956*, oprac. Jan Ziółek, współpraca Anna Gronek, Małgorzata Walczak, Lublin 2001.
- Działania zbrojne i konspiracja na ziemi częstochowskiej w latach 1939–1947*, zebrał i oprac. Wojciech Zaleski, Częstochowa 1998.
- Fieldorf Maria, Zachuta Leszek, *Generał August Emil Fieldorf 1895–1953*, Warszawa 2013.
- Gawryszczak Piotr, *Podziemie polityczno-wojskowe w Inspektoracie Lublin 1944–1956*, Lublin 1998.
- Golik Dawid, *Z wiarą w zwycięstwo... Oddział partyzancki „Wiarusy” 1947–1949*, Kraków 2010.
- Kacprzak Krzysztof, *Podziemie zbrojne na Mazowszu Północnym w walce z systemem komunistycznym 1945–1952*, Warszawa 2011.
- Komorowski Krzysztof, *Polityka i walka. Konspiracja zbrojna obozu narodowego 1939–1945*, Warszawa 2001.
- Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945–1956*, red. Agnieszka Łuczak, Aleksandra Pietrowicz, Poznań 2007.
- Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1–4, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002–2010.
- Konspiracyjne Wojsko Polskie w latach 1945–1948*, „Teki Edukacyjne IPN”, Łódź 2007.
- Kopiński Jarosław, *Konspiracja akowska i poakowska na terenie Inspektoratu Rejonowego AK–WiN Radzyń Podlaski w latach 1944–1956*, Biała Podlaska 1998.
- Korkuć Maciej, *„Zostańcie wierni tylko Polsce...” Niepodległościowe oddziały partyzanckie w Krakowskim (1945–1947)*, Kraków 2002.
- Kozłowski Patryk, *Jeden z wyklętych. Zygmunt Szendzielarz „Łupaszko” 1910–1951*, Warszawa 2004.
- Krajewski Kazimierz, *Jan Borysewicz „Kryśia”, „Mściciel” 1913–1945*, Warszawa 2013.
- Krajewski Kazimierz, Łabuszewski Tomasz, *Białostocki Okręg AK–AKO VII 1944–VIII 1945*, Warszawa 1997.
- Krajewski Kazimierz, Łabuszewski Tomasz, *„Łupaszka”, „Młot”, „Huzar”. Działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK (1944–1952)*, Warszawa 2002.
- Krajewski Kazimierz, Łabuszewski Tomasz, Niwiński Piotr, *Brygady „Łupaszki” 1943–1952*.
- Kryptonim „Orzeł”. Warszawski Okręg Narodowego Zjednoczenia Wojskowego w dokumentach 1947–1954*, wybór i oprac. Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski, Jacek Pawłowicz, Leszek Żebrowski, Warszawa 2004.
- Kułak Jerzy, *Rozstrzelany oddział. Monografia 3 Wileńskiej Brygady NZW – Białostoczczyzna 1945–1946*, Białystok 2007.
- Kunert Andrzej Krzysztof, *Proces szesnastu...*, Warszawa 2008.
- Kurpierz Tomasz, Piątek Przemysław, *„Dobić wroga”. Aparat represji wobec podziemia zbrojnego na Śląsku Cieszyńskim i Żywiecczyźnie (1945–1947)*, Katowice–Kraków 2007.
- Kurtyka Janusz, *Generał Leopold Okulicki „Niedźwiadek” (1898–1946)*, Warszawa 1989.
- Kurtyka Janusz, Pawłowicz Jacek, *Generał Leopold Okulicki 1898–1946*, Warszawa 2010.
- Leszczyńska Zofia, *Ginę za to, co najgłębiej człowiek ukochać może*, cz. 2, Lublin 2003.
- Łabuszewski Tomasz, Koszyńska Monika, Młynarczyk Wiesława, *Śladami zbrodni. Projekt edukacyjny. Materiały dla nauczycieli*, Warszawa 2007.

- Motyka Grzegorz, *Na białych Polaków oblawa. Sowieckie wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Kraków 2014.
- Motyka Grzegorz, Wnuk Rafał, *Pany i rezuny. Współpraca AK–WiN i UPA 1945–1947*, Warszawa 1997.
- Narodowe Siły Zbrojne. *Dokumenty, struktury, personalia*, wstęp i oprac. Leszek Żebrowski, t. 1, Warszawa 1994; t. 2–3, Warszawa 1996.
- Narodowe Siły Zbrojne. *Materiały z sesji naukowej poświęconej historii Narodowych Sił Zbrojnych. Warszawa, 25 października 1992 roku*, red. Piotr Szucki, Warszawa 1994.
- Niwiński Piotr, *Okręg Wileński AK w latach 1944–1948*, Warszawa 1999.
- NKWD i polskie podziemie 1944–1945. Z „teczek specjalnych” Józefa W. Stalina, oprac. Alina Fitowa, Kraków [1998].
- Ostasz Grzegorz, *Okręg Rzeszowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”; model konspiracji, struktura, dzieje*, Rzeszów 2006.
- Ostatni komendanci, ostatni żołnierze 1951–1963*, [Warszawa 2013].
- Ostatni leśni 1948–1953*, red. Tomasz Łabuszewski, Warszawa 2003.
- Paczoska-Hauke Alicja, „Szary”, „Rys”, „Mściciel”...; *żołnierze podziemia niepodległościowego na Kujawach Wschodnich (1945–1947)*, Bydgoszcz–Gdańsk 2013.
- Pasiuk Krystyna, *Ostatni „leśni” Suwalszczyzny: oddział „Bladego” Burdyna*, Sejny 2002.
- Pawłowicz Jacek, *Rotmistrz Witold Pilecki 1901–1948*, Warszawa 2008.
- Podziemie niepodległościowe na Podbeskidziu w latach 1939–1947*, red. Aleksandra Namysł, Tomasz Kurpierz, Bielsko-Biała–Katowice 2002.
- Podziemie niepodległościowe w województwie białostockim w latach 1944–1956*, red. Tomasz Danilecki, Warszawa 2004.
- Podziemie niepodległościowe w województwie białostockim w latach 1944–1956: pakiet edukacyjny dla nauczycieli historii*, wprowadzenie, kalendaria, biogramy, wybór materiałów i oprac. Jerzy Kułak, Białystok 2001.
- Podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów 1939–1956*, red. Sławomir Poleszak, Adam Puławski, Warszawa 2002.
- Poleszak Sławomir, *Jeden z wyklętych. Major Jan Tabortowski „Bruzda”*, Warszawa 1998.
- Poleszak Sławomir, *Podziemie antykomunistyczne w Łomżyńskim i Grajewskim (1944–1957)*, Warszawa 2004.
- Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznej w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. Sławomir Poleszak, Warszawa–Lublin 2008.
- Śladami zbrodni. Przewodnik po miejscach represji komunistycznych 1944–1956*, red. Tomasz Łabuszewski, Warszawa 2012.
- Ślaski Jerzy, *Żołnierze wyklęci*, wyd. 1, Warszawa 1996; wyd. 2, Warszawa 2000.
- Śmietanka-Kruszelnicki Ryszard, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002.
- Taraszkiewicz Edward Edmund „Żelazny”, *Trzy pamiętniki*, wstęp, red. nauk. i oprac. dok. Andrzej T. Filipek, Bożenna Janocińska, Lublin 2008.
- Toberek Tomasz, *Warszyc. Wyklęty bohater*, Warszawa 2013.
- „W godzinie próby”. *Żołnierze podziemia niepodległościowego w Białostockim po 1944 roku i ich losy*, wybór, wstęp i oprac. Anna Chmielewska, Jolanta Drozdowska, Justyna Gogolewska, Białystok 2010.
- W matni. Z dziejów podziemia niepodległościowego na Podlasiu w latach 1939–1956*, red. Mariusz Bechta, Mirosław Barczyński, Tadeusz Mioduszewski, Jarosław Kopiński, Biała Podlaska–Warszawa 2008.
- Wieliczka-Szarkowa Joanna, *Żołnierze Wyklęci. Niezlomni bohaterowie*, Kraków 2013.
- Wilczęta. *Rozmowy z dziećmi Żołnierzy Wyklętych*, oprac. Kamil Rajski, Warszawa 2014.
- Wnuk Rafał, *Konspiracja akowska i poakowska na Zamojszczyźnie od lipca 1944 do 1956 r.*, Zamość 1993.
- Wnuk Rafał, *Lubelski Okręg AK, DSZ i WiN 1944–1947*, Warszawa 2000.
- Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944. Civil war or new occupation. Poland after 1944. (Materiały sesji zorganizowanej na Zamku Królewskim w Warszawie 6 listopada 1997 roku przez Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej)*, red. Andrzej Ajnenkiel, Warszawa 2001.
- Woźniczka Zygmunt, *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” 1945–1952*, Warszawa 1992.
- „Wyklęci”. *Podziemie zbrojne 1944–1963*, oprac. Marta Markowska, Warszawa 2013.
- Z archiwum IPN*, wstęp i oprac. Sławomir Poleszak, wyd. 1, Warszawa–Lublin 2010; wyd. 2 uzupełnione, Lublin 2011 [zestaw 80 filmów dokumentalnych].
- „Zaplute karty reakcji...” *Polskie podziemie niepodległościowe 1944–1956*, red. Agnieszka Jaczyńska, Sławomir Poleszak, Magdalena Śladecka, Rafał Wnuk, wyd. 2 uzupełnione, Lublin 2013.
- Zaporzczycy. Relacje*, t. 1–5, Lublin 1997–1997.

Zblewski Zdzisław, *Między wolną Polską a „siedemnastą republiką”. Z dziejów oporu społecznego na terenie województwa krakowskiego w latach 1945–1947*, Kraków 1998.

Zblewski Zdzisław, *Okręg Krakowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” 1945–1948. Geneza, struktury, działalność*, Kraków 2005.

Żołnierze wyklęci. Antykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 roku, Dawid Golik i inni, Warszawa 2013.

Strony internetowe

<http://ipn.gov.pl/zasoby-cyfrowe/teki-edukacyjne/propaganda-polski-ludowej>

www.ipn.gov.pl

www.korbonski.ipn.gov.pl

www.oblawaaugustowska.pl

www.okulicki.ipn.gov.pl

www.pamiec.pl

www.pilecki.ipn.gov.pl

www.polskiepodziemie.pl

www.poszukiwania.ipn.gov.pl

www.slady.ipn.gov.pl

www.wilczetropy.ipn.gov.pl